

Kakorkoli že, Slovenci podobne monografije o tem polku še nimamo, čeprav je bil - kot rečeno - slovenski delež v njem izrazit. Zato nam Toderova knjiga lahko služi kot izhodišče za tovrstno študijo s slovenskega zornega kota.

Ivan Vogrič

Ministarstvo prosvete i ministri Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Jugoslavije 1918-1941. Pedagoški muzej, Beograd 2000, 160 strani.

Pedagoški muzej v Beogradu je v sodelovanju z Ministrstvom prosvete Srbije v uredništvu B. Jordanović že leta 2000 izdal knjigo o prosvetnem ministrstvu in ministrih v prvi jugoslovanski državi. Knjiga, ki so jo pripravili prof. dr. Ljubodrag Dimić, prof. dr. Vladeta Tešić in Gordana Pavlović-Lazarević, je ostala pri nas skoraj prezrta, zato je prav, da jo predstavimo kljub časovni oddaljenosti. Razvoj šolske uprave v Srbiji od začetka 19. do začetka 20. stoletja je muzej predstavil že leta 1994 z razstavo in monografijo "Ministri prosvete Srbije 1811-1918", ki ji je 1997 sledila razstava o prosvetnih ministrih Kraljevine SHS in Jugoslavije do 1941. Nadgradnja te razstave je monografija, ki ji je namenjen ta zapis, saj knjiga pomeni obravnavo dela skupne zgodovinske izkušnje v prvi jugoslovanski državi in je tako zanimiva tudi za nas. Obsežnemu pregledu dr. Lj. Dimića o razvoju prosvetne politike (str. 7-32) sledi v knjigi osrednji del s prispevkom dr. V. Tešića o organizaciji in delu Ministrstva prosvete (str. 33-96). Isti avtor je prispeval še po kronološkem razporedu predstavljen izbor šolsko-prosvetnih in pedagoških predpisov, izdanih med letoma 1918 in 1940. Knjigo dopolnjujejo kronološki pregled delovanja ministrov (str. 113) in njihove kratke biografije s portreti od Ljubomira Davidovića do Mihe Kreka (str. 115-157), ki jih je pripravila sodelavka Pedagoškega muzeja Gordana Pavlović-Lazarević. Na koncu sta še kratka predstavitev virov in literature (str. 159) in abecedni seznam vseh dvajsetih ministrov (str. 160).

Ljubodrag Dimić, sicer med drugim tudi avtor obsežne trilogije o kulturni politiki Kraljevine Jugoslavije, v tej razpravi o razvoju jugoslovanske države, družbe in prosvetne politike prinaša zanimivo analizo statističnih podatkov, pri čemer se malo vsiljuje misel, da se ji pozna čas, v katerem je bila napisana. Pregled spremlja predstavitev, koliko več sredstev je šlo za šolstvo v Sloveniji in na Hrvaškem, čeprav navaja tudi dejansko problematiko državnega proračuna. Ko so namenili prosveti in kulturi od 3 do 5% proračuna, je šlo za vojsko in žandarmerijo kar 22%. Zanimive so ugotovitve, da so bila vlaganja v prosveto v prvem desetletju Kraljevine SHS "neznatna", saj so sprva predstavljala le 2,38% državnega proračuna (3,32 din na prebivalca letno), na koncu desetletja 5,71 %, v tridesetih letih 20. stoletja pa okoli 7,7%. Pa še ta denar je šel največ za plače in le kakšnih 10% so namenili za razvoj, kar pa je bilo premalo za odpravo civilizacijskega zaostajanja jugoslovanske družbe. Kulturne razmere so bile po posameznih pokrajinah različne, saj je 51,5% nepismenost v državi leta 1921 pomenila v Makedoniji ali Bosni nad 80%, v Sloveniji pa 8,85%. Tako je bila osnovna šola osrednja tema

tedanjega šolstva in so ji namenili največ, tudi do 2/3 sredstev ministrstva. A kot ugotavlja Dimić, so šolstvu namenili premalo denarja, da bi šola izpeljala "*ideološki preobrat od plemenskega nacionalizma k jugoslovanskemu integralizmu*" (str. 13).

S podatki o sredstvih prosvete, namenjenih posameznim področjem, avtor ugovarja stereotipu, da so bila območja s katoliškim prebivalstvom zapostavljena. V tridesetih letih so namenili za šolstvo v Sloveniji štirikrat več državnih sredstev od šolstva v Bosni in Hercegovini; s čimer je, kot ugotavlja Dimić, država sama podpirala neenakomernost kulturnega razvoja (str. 14). Podobno ugotavlja za financiranje meščanskih šol (56% je šlo za take šole v Sloveniji in na Hrvaškem) in gimnazij: nad 35% denarja namenjenega gimnazijam so dobile takšne šole v Sloveniji in na Hrvaškem, ter učiteljišč - tam je omenjeni procent nad 40% (str. 16, 17). A na ustanavljanje šol so vplivale tudi občine z izgradnjo osnovnošolskih šolskih stavb in zavest ljudi o potrebnosti šole. Predvsem pa je bilo šolstvo že v izhodišču leta 1918 bolj razvito v Sloveniji in na Hrvaškem kot pa v Bosni ali "južni Srbiji". Prebiranje slovenskega šolskega časopisja pa daje vtis, da se šolstvo pri nas v obdobju med obema vojnama ni razvijalo prav hitro in na široko, ter da so sredstva namenjali bolj za ohranjanje dejanskega stanja šolstva. Akterji prosvetne politike so se "*vrteli v začaranem krogu med velikimi željami in skromnimi možnostmi, nerealnimi pričakovanji in turobno stvarnostjo*", saj je bil v državi s permanentno lakoto (do 30% prebivalstva!) ljudem strošek za šolo velikokrat res kar luksuz (str. 20). Ocenam kulturne in prosvetne politike posameznih strank (radikalov, demokratov z unitarističnimi zahtevami, hrvaške HSS, muslimanske JMO in avtonomistične slovenske SLS) sledi še opozorilo na različno in pestro zakonodajo, ko je pred letom 1929 veljalo kar 37 državnih in pokrajinskih prosvetnih zakonov (str. 24). Leta 1929 so najprej po desetletju priprav izšli zakoni o srednjih šolah, o učiteljiščih in o narodnih (t.j. osnovnih) šolah, nato pa še zakona o univerzah (1930) in meščanskih šolah (1931).

V dvajsetih letih prve jugoslovanske države se je zvrstilo kar 20 prosvetnih ministrov, povečini politikov, ki so prej ali pozneje vodili tudi druga ministrstva. V prvem desetletju Kraljevine SHS se je izmenjalo kar 24 vlad, v katerih je dolžnost prosvetnega ministra opravljalo 10 različnih politikov z različnimi, pogosto tudi s povsem nasprotnimi stališči. V tem obdobju je bilo kar sedemindvajset (!) zamenjav ministrov, pri čemer pa so bili nekateri politiki večkrat prosvetni ministri: kar devetkrat Svetozar Pribičević, Miloš Trifunović petkrat, nekateri pa po dvakrat: Milan Grol, Stjepan Radić, Velja Vukičević in Pavle Marinković, pa tudi Anton Korošec. Ministri niso bili dolgo na položaju, saj so vsi mandati Pribičevića trajali skupaj 31 mesecev, Trifunovića pa tri leta, mandati drugih pa so bili še krajši. Tako je namesto načrtovanja prevladovalo v šolstvu eksperimentiranje z odločujočimi političnimi vplivi strank na oblasti (t. i. "partizanstvo"). V desetletju Kraljevine Jugoslavije se je zamenjalo 15 vlad s kar dvajsetimi zamenjavami prosvetnih ministrov. Na tem mestu se je zvrstilo 11 različnih osebnosti, z njimi pa so se menjavali tudi pomočniki in načelniki oddelkov. Kulturna in prosvetna politika je tako dobivala strankarski značaj, uradniški aparat ministrstva pa je - "*obtežen z nasledstvom dolgoletne turške fevdalne uprave in slabimi lastnostmi (pokvarjenost) uradništva v dvojni monarhiji*" - ocenjen kot primer slabe birokracije. Posebne pozornosti je v delu deležna še ideja oblikovanja enotnega

jugoslovanskega naroda pa tudi integracijski in modernizacijski procesi v luči prosvetne statistike 1929-1939 kot npr. povečano število učencev in šol (slednjih za okoli 13%).

Obsežno besedilo Ministrstvo prosvete (organizacija in delo), ki ga je prispeval dr. Vladeta Tešić, je drugačno. Najprej je obravnaval združitev in naloge nove države v razmišljanjih treh univerzitetnih profesorjev Jovana Cvijića, Jovana Žujovića in Aleksandra Belića. Sledijo uredbe o ureditvi prosvetnega ministrstva 1919 in 1929 ter 1937, o Glavnem prosvetnem svetu in o "Prosvetnem glasniku", uradnem glasilu Ministrstva prosvete (do 1920). Besedilo lahko služi tudi kot historiat inštitucije. Delovanje ministrstva predstavljata nato obravnavi člankov iz beogradskega Glasnika profesorskega društva ter vprašanja državnega prosvetnega programa, števila fakultet, na koncu pa sledi še splošni pregled dela ministrstva. Zanimivo je, da sta oba prispevka pregledna in z malo opombami, pri čemer lahko za statistične podatke poiščemo tudi vir, ne pa za navedene arhivske vire.

Kronološki pregled ministrovanja prosvetnih ministrov z datumi začetka in konca mandata lepo dopolnjuje tudi pri nas dostopen 'Stalež šolstva', ki obsega te podatke do leta izida (1934), a kdaj za kakšen dan drugače. Pregled skupaj z biografijami dvajsetih prosvetnih ministrov z biografskimi podatki pomeni tudi uporaben priročnik. Edino pri Dragutinu Kojiću, ministru v skoraj vsem letu 1932, je zaradi tiskovne napake izpadel eden od teh podatkov, ki ga po posredovanju urednice lahko dopolnimo (u. v Beogradu, 26. 11. 1941). Slovenski ministri so bili trije: dr. Anton Korošec, dr. Drago Marušič in dr. Miha Krek. Anton Korošec je bil prosvetni minister v drugi polovici leta 1924 (27. junij - 6. november) - ministrski sedež je nasledil od Svetozarja Pribičevića, in mu ga novembra 1924 tudi prepustil. Ponovno je postal Korošec prosvetni minister ob koncu svoje politične kariere v letu 1940: od 29. junija do svoje smrti 14. decembra 1940. Zatem je Miha Krek že kot član vlade postal zastopnik ministra prosvete, minister pa je bil od 25. januarja do 27. marca 1941. Drago Marušič je imel zelo kratek mandat, saj je bil prosvetni minister le nekaj dni junija 1935 (19. - 24. junij).

V knjigi je na podlagi statistike obravnavano tako tudi tedanje jugoslovansko šolstvo in njegova problematika, manj pozornosti pa so deležne politične spremembe, ki so vplivale na tako hitro menjavo ministrov (in posledično nato zamenjave v vodstvih šolskih uprav po posameznih področjih) ter na odnose učiteljske organizacije z ministrstvom. Tematika je obširna in za Slovence bi bila zanimiva tudi predstavitev njihovega vpliva na delo ministrstva. Kot lahko sklepamo iz zapisov o učitelju in šolskem nadzorniku Pavlu Flerètu, ki je od 1924 do vojne služboval na prosvetnem ministrstvu v Beogradu, je bil sredi 20. let to kar redek primer. "*Zastopnik slovenskega osnovnošolskega učiteljstva v ministrstvu prosvete*" so tedaj naslovili slovenski zapis o uresničenju dolgoletne zahteve učiteljske organizacije UJU. Kot referent je Flerè služboval (tudi) na odseku za Slovenijo, ko ga je oktobra 1927 na tem mestu zamenjal R. Wagner, da omenimo le ta primer.

Knjiga "Ministarstvo prosvete i ministri 1918-1941" je zanimiv prispevek k obravnavi dela prosvetne politike in ob njej še nekaterih vprašanj šolstva v prvi jugoslovanski državi. Kaže pa tudi na pomen 1896 ustanovljenega Pedagoškega muzeja, ki je z razstavo, sodelovanjem (iz muzeja še Rastko Jovanović) ter uredniškimi in organizacijskimi prizadevanji tedanje direktorice Branislave Jordanović botroval tudi tej raziskavi pedagoške preteklosti. Kot beremo v uvodu v knjigo, so v Peda-

goškem muzeju tedaj razmišljali tudi o nadaljevanju tega dela s predstavitvijo delovanja prosvetnega ministrstva po letu 1945, kar po obnovitvenih delih v muzeju in sedanji pripravi stalne muzejske postavitve lahko ostaja izziv za prihodnja leta.

Branko Šuštar

Murray G. Hall, Christina Köstner, "... allerlei für die Nationalbibliothek zu ergattern ..." Eine österreichische Institution in der NS-Zeit. Böhlau Verlag Wien - Köln - Weimar 2006, 617 strani.

Leta 1998 je avstrijski parlament sprejel zvezni zakon o vračanju umetnin, s katerim je zavezal državne muzeje, knjižnice itd., da se temeljito lotijo razčiščevanja provenience vseh umetnin, knjig itd., ki so bile vključene v zbirke v času nacizma. Murray G. Hall in Christina Köstner sta objavila obširno in temeljito študijo o fondih Avstrijske nacionalne biblioteke, ki razsvetljuje njeno vlogo v času nacizma. Po svoji zasnovi je to nova zgodovina avstrijske nacionalke, obogatena s številnimi opozorili na druge, tudi zasebne knjižnice. Glede zadnjih je seveda treba pripomniti, da so to predvsem knjižnice pregnanih in razlaščenih pa tudi umorjenih Judih. Nacionalka se je v času nacizma "posluževala" in nagrabila okoli pol milijona knjig. Hall in Köstner menita, da so se avtorji, ki so pisali o zgodovini knjižnice, izmikali nacističnemu času ali pa ta leta opisali prozaično in soustvarili mit, kot da bi bila nacionalka le preprosto pasivna prejemnica knjig. Avtorja govorita o zgodovini posameznih oddelkov tedaj tretje največje knjižnice Nemškega rajha, v tematskih sklopih se lotevata vprašanj, ki so povezana z njeno dejavnostjo v vojnem času, spregovorita o direktorjih ter ostalem personalu in njihovi vpletenosti v nacizem. Razkrivata politično funkcijo "državne biblioteke", o kateri se po njuni oceni ni govorilo, niti se ne izmikata njeni vlogi v času stanovske države. Njuna glavna ugotovitev je, da je bila knjižnica vselej vpletena v politična dogajanja, saj je bila določena za zbirno mesto vsakokratne "državi sovražne" literature. Pomembne censure so leta 1934, 1938 in 1945.

Po navodilih administracije stanovske države je sodelovala nacionalka od leta 1934 pri likvidaciji socialdemokratskih izobraževalnih ustanov in avtorja to njeno dejavnost označujeta kot "preludij" v nacizem. Pri tem je bila soočena s številnimi težavami, ker ni naletela v vseh zveznih deželah na voljne kooperante. Socialdemokratske izobraževalne ustanove je sistem sicer hitro likvidiral, zbiranje njihovega knjižnega materiala pa je bila dolgotrajna zadeva in ob "anšlusu" še ni bilo zaključeno. Politično je akcijo vodil Centralni urad za ljudsko izobraževanje s svojimi podrejenimi deželnimi referenti. Na Koroškem je to funkcijo opravljal Josef Friedrich Perkonig. Koroška je bila ena izmed zveznih dežel, ki socialdemokratskega knjižnega materiala ni izročila dunajski nacionalki, temveč je leposlovno literaturo uporabila za izpopolnitev drugih knjižnic, po vojni pa je fond spet prišel pod upravo delavske zbornice v Celovcu. V tej ustanovi je svojo politično kariero začel poznejši vicekancler Bruno Pittermann. Po "anšlusu" je nacionalka prevzela